

КАФЕДРА СЦЕНІЧНОЇ МОВИ

СИЛАБУС

СЦЕНІЧНА МОВА

Освітній рівень	Перший (бакалаврський)	Курс	I-II
Ступінь освіти	Бакалавр	Семестр	1-4
Галузь знань	02 Культура і мистецтво	ECTS	6
Спеціальність	026 Сценічне мистецтво	Годин	180
Освітньо- професійна програма	Режисура	Лекції	-
Статус	Обов'язкова	Семінари	-
Семестровий контроль	2 - залік 4 - іспит	Групові практичні заняття	64 - денна 20 - заочна
		Індивідуальні практичні заняття	32 - денна 10 - заочна
		Самостійна робота	84 - денна 150 - заочна

Інформація про викладачів

ПІБ, посада	Кобзар Ірина Іванівна, старша викладачка
Профіль викладача	https://num.kharkiv.ua/assets/img/structure/faculties/TF/Kobzar.pdf https://orcid.org/0009-0006-9578-4195
e-mail	kobzariik@ukr.net

ПІБ, посада	Мохленко Ольга Федорівна, старша викладачка
Профіль викладача	https://num.kharkiv.ua/assets/img/structure/faculties/TF/Mohlenko.pdf https://orcid.org/0000-0003-1123-9546
e-mail	mohlenko@gmail.com

ПІБ, посада	Плехун Олександр Сергійович, викладач
Профіль викладача	https://num.kharkiv.ua/assets/img/structure/faculties/TF/Plehun.pdf https://orcid.org/0000-0002-3442-9513
e-mail	alexander.fon.plekhun@gmail.com

ПІБ, посада	Прибиткова Аліна Олександрівна, викладачка
Профіль викладача	https://num.kharkiv.ua/assets/img/structure/faculties/TF/Drama/Prybytkova_2023.pdf https://orcid.org/0009-0002-7938-7326
e-mail	Starlet09@ukr.net

Анотація навчальної дисципліни

Силабус навчальної дисципліни «Сценічна мова» складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти «Режисура» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Силабус укладено відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчання. Силабус визначає обсяги знань, які повинні опанувати здобувачі вищої освіти відповідно до вимог освітньо-професійної програми, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Сценічна мова», складові та технологію оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування професійних знань і навичок у галузі техніки сценічного мовлення, необхідних для роботи в професійному театрі; розвиток загальної мовної культури; здатність самостійно працювати над сценічним втіленням різних за жанрами літературних творів засобами сценічного мовлення; засвоєння теоретичних основ курсу сценічної мови; володіння виразністю та дієвістю художнього слова на сцені та використання цих знань у дипломних виставах курсу.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти (бакалавр) повинні **знати:**

- загальні основи техніки мовлення;
- прийоми дихально-голосового та дикційно-орфоепічного тренінгів;
- способи самостійної роботи над роллю і технікою мовлення;
- норми сучасної української літературної вимови;
- особливості побудови та функціонування мовного апарату, принципи гігієни голосу;

уміти:

- володіти дикційною культурою мовлення, звертаючи особливу увагу на виразність, чіткість, закінченість артикуляційного малюнку;
- володіти інтонаційно-мелодійною культурою мовлення;
- використовувати у творчому процесі різноманітні засоби виразності, прийоми та навички сценічної мови;
- змістовно аналізувати текст будь-якого жанру та будь-якої форми (прозової, віршової, драматургічної);
- володіти навичками формування правильної статури, черевно-грудного типу дихання та всіх якостей звучання голосу;
- володіти навичками професійного володіння артикуляцією губ, язика, нижньої щелепи, виразною та чіткою артикуляцією голосних та приголосних звуків, орфоепічними нормами української літературної мови;
- робити ідейно-тематичний, логічний, дійовий аналіз твору;

- розбирати текст за рядом взаємопов'язаних частин – архітектонікою твору: пролог, експозиція, зав'язка, розвиток дії, передкульмінація, кульмінація, розв'язка, епілог;
- «привласнювати» авторський текст,
- володіти законами перетворення авторського тексту на живу словесну дію, створюючи мовну характеристику персонажа;
- володіти навичками самостійної роботи, яка закріплює знання, отримані на заняттях із викладачем.

Здобуті знання та уміння забезпечують формування таких **компетентностей**, зокрема:

- ЗК03. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК04. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- ЗК06. Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології.
- ЗК07. Здатність працювати в команді.
- ЗК08. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
- СК01. Здатність генерувати задум та здійснювати розробку нової художньої ідеї та її втілення у творі сценічного мистецтва.
- СК02. Здатність до творчого сприйняття світу та його відтворення у художніх сценічних образах.
- СК03. Здатність до ефективної діяльності у колективі в процесі створення сценічного твору, керівництва роботою і / або участі у складі творчої групи в процесі його підготовки.
- СК04. Здатність до професійного опанування змістових (інформаційного, виразно-образного) рівнів сценічного твору.
- СК05. Здатність до публічної презентації результату своєї творчої (інтелектуальної) діяльності.
- СК06. Здатність до оперування специфічною системою виражальних засобів при створенні та виробництві сценічного твору.

- СК09. Здатність співвідносити особисте розуміння художньої ідеї та твору із зовнішнім контекстом.
- СК10. Здатність до критичного аналізу, оцінки та синтезу нових складних ідей у творчо-виробничій сценічній діяльності.
- СК12. Здатність передавати знання про сценічне мистецтво та практичний досвід фахівцям і нефахівцям.
- СК14. Здатність аналізувати твори літератури і мистецтва на основі критичного осмислення теорій, принципів, методів і понять сценічного мистецтва.
- СК16. Здатність враховувати етичні засади професійної діяльності.

Згідно з вимогами освітньої програми навчальна дисципліна спрямована на формування **програмних результатів навчання:**

- ПР03. Вільно спілкуватися з професійних питань державною та іноземною мовами усно і письмово.
- ПР04. Здійснювати пошук необхідної інформації у професійній літературі, в мережі Інтернет та інших джерелах.
- ПР05. Застосовувати сучасні цифрові технології та спеціалізоване програмне забезпечення до розв'язання відповідних задач професійної діяльності у сфері сценічного мистецтва.
- ПР07. Генерувати та концептуалізувати художню ідею та твір.
- ПР08. Обирати, аналізувати та інтерпретувати художній твір для показу (демонстрації), самостійно обирати критерії для його оцінки.
- ПР09. Співвідносити мистецькі ідеї та твори із соціальним, культурним та історичним контекстом для глибшого їх розуміння.
- ПР10. Обирати оптимальні художньо-виражальні та технічні засоби відтворення креативного задуму при реалізації сценічного твору (проєкту).
- ПР11. Розуміти сценічне мистецтво як художній та соціокультурний феномен, знати специфічні відмінності художньої мови театру та перформативних мистецтв.

- ПР16. Визначати творчі можливості та перспективи особистого розвитку, здійснювати психологічну саморегуляцію.
- ПР17. Аналізувати та враховувати естетичні запити глядачів.
- ПР21. Презентувати результати професійної діяльності та проєктів у сфері сценічного мистецтва, доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, аргументацію та власний досвід.

Перелік тем

І курс, 1 семестр

Тема 1. Дисципліна «Сценічна мова»: термінологія, теорія та практика.

Побудова та функціонування мовного апарату.

- Мета і завдання дисципліни.
- Термінологія дисципліни (мовно-голосовий апарат, резонатори, регістри, звук «у маску», «опорне» звучання, посилення звуку тощо).
- Анатомія та фізіологія мовно-голосового апарату людини.
- Гігієна голосу актора та профілактика професійних захворювань.

Тема 2. Дихання

- Роль дихання для сценічного мовлення.
- Будова дихальної системи людини. Зняття м'язових затисків. Практичне засвоєння правильної статури.
- Типи дихання. Фонаційне дихання. Засвоєння комбінованого черевно-грудного (діафрагмального) типу дихання.
- Виховання носового дихання. Переваги носового дихання перед ротовим. Фіксований вдих та видих.
- Дихальна гімнастика: у статичі – лежачи, сидячи, стоячи; у динаміці – ходіння, біг, нахили, присідання тощо.
- Координація дихання, руху та вільного звучання.

Тема 3. Звукоутворення: постановка голосу

- Визначення та закріплення центру голосу.
- Зняття м'язових затисків органів, що утворюють мову.

- Укріплення м'язової мускулатури.
- Використання скакалки для напрацювання «опорного» звучання.
- Резонаторно-артикуляційний тренінг.
- Виховання фонематичного слуху.

Тема 4. Норми орфоєпії

- Орфоєпічні норми сучасної української літературної мови.
- Норми вимови голосних та приголосних звуків.
- Нескладотворчий голосний [ǔ].

Тема 5. Дикція

- Артикуляційна гімнастика для губ, язика, нижньої щелепи.
- Вплив роботи гортані та артикуляційного апарату на процес звукоутворення. Зняття затиску гортані.
- Вимова голосних звуків. Вимова приголосних звуків. Вимова йотованих звуків.
- Артикуляція вибухових, вібрентів, сонорних, свистячих, шиплячих приголосних та африкатів.
- Вимова звукосполучень.
- Тренування йотованих звуків, подвоєних приголосних.
- Дикційний тренінг.

Тема 6. Читання з аркуша. Динаміка голосу й розділові знаки

- Читання незнайомого тексту (з найкращих надбань класичної та сучасної української та світової літератури та драматургії) з «аркуша».
- Синтаксис української мови, правила логічної інтонації.
- Правила логічної інтонації розділових знаків: крапки, коми, двокрапки, тире, знаку оклику і т.д.

I курс, 2 семестр

Тема 7. Дихання і голос

- Подальший розвиток фонаційного дихання у статиці та в русі.

- «Польотність» звуку.
- Вправи у трьох регістрах: грудному, середньому, головному.
- Тренінг на координацію дихання і звучання у статиці та в русі.

Тема 8. Дикція та орфоепія: удосконалення правильної вимови

- Удосконалення правильної вимови та дикції.
- Дикційний тренінг на базі ускладнених звукосполучень.
- Закріплення вірної вимови голосних та приголосних звуків.
- Складні артикуляційні звукосполучення.
- Темп і ритм звучання. Три темпи звучання (повільний, середній, швидкий).
- Наголоси: правила наголошування слів.

II курс, 3 семестр

Тема 9. Аналіз тексту: ідейно-тематичний, логічний, дійовий; його архітектоніка

- Аналіз тексту: тема та ідея твору, жанрова особливість, композиція та сюжет.
- Стиль письменника. Авторські стилістичні засоби.
- Логічні та психологічні паузи, логічний наголос.
- Дійовий аналіз твору: поділ на частини, визначення подій, наскрізної дії, надзавдання.
- Архітектоніка твору: пролог, експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка, епілог.

Тема 10. Словесна дія у прозовому тексті

- Поняття монотонного звучання. Тон мовлення - нейтральний, емоційний, характерний.
- Інтонація – як засіб реалізації словесної дії. Протиставлення, перелічення, порівняння, твердження, питання, уточнення та ін.
- Підтекст.

- Пристосування.
- Логіка.
- Почуття правди й віри.
- Три перспективи художнього читання: перспектива розвитку думки, перспектива переживання почуття, художня перспектива автора.
- Слово-жест. Слово-дія.
- Спілкування. Взаємодія. Конфлікт.

Тема 11. Сценічна інтерпретація прозового тексту

- Термін «проза». Літературні жанри в прозі: роман, епопея, повість, оповідання, новела, есе, біографія.
- Ритміка прозаїчної мови. Фраза, мовні такти.
- Визначення жанру тексту, час його написання.
- Контекст. Вплив далеких і близьких контекстів на зміст твору.
- Розробка «біографії», ідейно-тематичного та образно-емоційного аналізів тексту.
- Бачення. Асоціації.
- Мова автора та мова персонажів. Досягнення простоти та природності у виконанні авторського тексту.
- Розбудова композиції за драматургічними законами.
- Сценічно-виконавська інтерпретація будь-якого прозового тексту.

II курс, 4 семестр

Тема 12. Віршоване мовлення: системи віршування, поетичні жанри, особливості драматургії віршового твору

- Головні відмінності прозового та віршового мовлення.
- Системи віршування (силабічна, силабо-тонічна, тонічна).
- Віршові розміри - двоскладові та трискладові: ямб, хорей, дактиль, амфібрахій, анапест.
- Ритміка вірша. Рядки віршів та мовні такти.

- Віршові паузи, цезури, перенесення.
- Рима, способи римування.
- Строфа, види строф.
- Поетичні жанри (байка, балада, сонет, віршова казка, поема, верлібр) та особливості їх виконання.

Тема 13. Мова автора і мова дійових осіб у віршових творах

- Інтонаційно-логічна виразність у віршовій формі.
- Виконання лірико-епічних творів.
- Втілення ліричного «Я» поета.
- Створення образу оповідача і характер персонажа.
- Сміслове та психологічне виправдання паузи в процесі виконання віршового твору.

Тема 14. Словесна дія у віршовому тексті

- Елементи словесної дії у віршовому тексті.
- Текст і підтекст.
- Зосередження уваги на мовних процесах: підтексті, мисленні, зонах мовчання, розкритті численних виразних засобів поетичного слова.
- Конфлікт.
- Співвідношення словесної дії з інтонаційною ритмікою віршу.

Тема 15. Сценічна інтерпретація віршового тексту

- Поняття теми та ідеї віршового твору.
- Образно-емоційний аналіз тексту.
- Бачення. Асоціації.
- Вплив далеких і близьких контекстів на зміст твору.
- Розвиток кантиленного звучання в роботі з поетичним твором.
- Розмовність драматичного вірша.
- Сценічно-виконавська інтерпретація будь-якого за жанром віршового твору (байки, балади, сонета, віршованої казки, поеми, верлібру тощо) або його уривку.

Форми та технології навчання

Групові практичні заняття, індивідуальні практичні заняття, самостійна робота, консультації викладача, публічна презентація, зйомки відео.

Навчальні ресурси

Навчальні аудиторії, точки бездротового доступу до мережі Інтернет, кабінет історії театру, театральна бібліотека, усі необхідні для вивчення навчальної дисципліни текстові матеріали надсилаються у відповідну групу Viber, Messenger, Telegram, Instagram тощо; під час навчального процесу можуть використовуватись м'ячики, скакалки, гімнастичні палки, мотузки, канати тощо.

Система оцінювання

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка а ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для диференційованого заліку	для заліку
90–100	A	Відмінно	Зараховано
82–89	B	Добре	
75–81	C		
64–74	D	Задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	Не зараховано, з можливістю повторного складання
1–34	F	Незадовільно, з	Не зараховано, з

		обов'язковим повторним вивченням дисципліни	обов'язковим повторним вивченням дисципліни
--	--	---	---

Критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти.

90–100–А – відмінно - здобувач вищої освіти демонструє абсолютне розуміння вправ, сформованість і стійкість використовуваних умінь і навичок, високий рівень свідомого мислення та мовної підготовки при створенні художнього образу твору, наявність яскравої творчої інтерпретації літературного твору та високий рівень емоційного та змістовного наповнення, розкрито зміст матеріалу в повному обсязі, відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок, яскрава реалізація артистичних здібностей, що використовуються при публічному показі

82–89–В – добре - вище середнього рівня, лише з незначною кількістю помилок, які здобувач вищої освіти легко зможе виправити після зауважень викладача, демонструє достатньо високий рівень свідомого мислення та мовної підготовки при створенні художнього образу твору без суттєвих недоліків та помилок, наявність адекватної реалізації авторського задуму та елементи власної інтерпретації художнього твору, достатньо високий рівень емоційного наповнення та творчої співпраці з викладачем, значна узгодженість, достатня сформованість вмінь і навичок, що використовуються при публічному виступі, але недостатня їх стійкість, зміст матеріалу розкрито досить точно і виразно

75–81–С – добре - в цілому правильна робота, здобувач вищої освіти демонструє розвинутий рівень свідомого мислення та належний рівень мовної підготовки при створенні художнього образу, але має незначні недоліки чи помилки, або деякі голосові вади, що можливо виправити при подальшому навчанні, адекватно реалізує авторський задум, але або не має власної інтерпретації, або вона непереконлива, частково не закріплено уміння та навички, можливі незначні помилки вербального ряду, достатній рівень

емоційного наповнення та узгодженості з викладачем, навички та вміння, що використовуються при публічному виступі сформовані, але проявляються епізодично, наявне деяке сценічне хвилювання, що заважає створенню повноцінного враження від виступу, матеріал донесено непогано, але моментами не досить виразно

64–74–D – достатньо задовільно - здобувач вищої освіти демонструє в цілому достатній рівень мовної підготовки, наявні помилки при виконанні літературних творів на вербальному рівні (інтонування, не чітке ведення думки, недотримання ритму та неузгодженість темпів, неодноразово забуває вербальний текст, має посередні голосові дані, але демонструє їх незначний розвиток впродовж навчання), має достатній рівень емоційного наповнення художнього образу, власна інтерпретація відсутня, достатній рівень координації зауважень, демонструє достатню сформованість вмінь і навичок, що використовуються при публічному виступі але не має стабільності, уміння та навички ще не доведено до автоматизму, непогано, але зі значною кількістю недоліків, матеріал розкрито неточно і невиразно

60–63–E – задовільно - здобувач вищої освіти демонструє посередню мовну підготовку, але індивідуальну програму опанував, наявні значні помилки у виконанні творів на вербальному рівні (інтонує, немає чіткої думки, проблеми з відчуттям ритму, в'яла дикція та погана артикуляція, недостатньо сформовані навички опорного змішано-діафрагмального дихання, голосові та діалектичні вади, що складно виправити, має посередні мовні навички та відсутність їх розвитку упродовж навчання), посередній рівень емоційного наповнення художнього образу та невиразна акторська робота, низький рівень координації зауважень, може заважати партнерам по сцені (в уривках та дипломних виставах) демонструє посередню та епізодичну сформованість вмінь і навичок, що використовуються при публічному виступі, йому важко впоратися із запропонованими вправами, виконання задовольняє мінімальні критерії, суттєва кількість помилок, зміст матеріалу розкрито мінімально

35–59–FX – незадовільно (з можливістю повторного складання) - здобувач вищої освіти демонструє низький рівень мовно-технічної підготовки, не в повному обсязі опанував індивідуальну програму, наявні значні помилки при виконанні матеріалу, що спотворюють текст літературного твору – забуває вербальний текст, робить невиправдані зупинки, має значні голосові вади чи низький рівень мовних навичок і вмінь, але розуміє, що потрібно попрацювати над виконанням вправ перед тим, як перескласти, доопрацювати зміст та виразність матеріалу, неартистичне виконання

0–34–F– дуже незадовільно (з обов'язковим повторним вивченням дисципліни) - програма не опанована, голосові навички, які здобувач вищої освіти не завжди контролює, сформовано на початковому рівні, необхідна серйозна подальша робота, обов'язковим є повторний курс

Інклюзивне навчання

Навчальна дисципліна може викладатися для більшості здобувачів вищої освіти з особливими потребами.

Неформальна освіта

У межах вивчення навчальної дисципліни передбачається участь здобувачів вищої освіти у міжнародних та вітчизняних конкурсах творчих робіт, відвідування культурно-мистецьких заходів тощо.

Політика курсу

Викладення дисципліни відповідає вимогам «Положення ХНУМ імені І. П. Котляревського про академічну доброчесність»

<http://num.kharkiv.ua/share/docs/normat/PolozhennyaAkademDobrochesnist.pdf>

(дата звернення: 30.10.23) та «Кодексу академічної доброчесності ХНУМ імені І. П. Котляревського»

<http://num.kharkiv.ua/share/docs/normat/KodeksAkademDobrochesnosti.pdf> (дата звернення: 30.10.23)

Рекомендовані джерела

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Баннік В. М. Сценічна мова. Навчальний посібник для студентів учбових закладів культури і освіти, шкіл мистецтв, керівників колективів художнього слова. Олександрія, 2007. 140 с.
3. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Артєк, 2002. 208 с.
4. Важньова Л. А. Скоромовки в мовному тренінгу (Практикум зі сценічної мови) : Навч. посібник. Харків : Колєгіум, 2015. 172 с.
5. Важньова Л. А. Сценічна мова. Дикція та орфоепія : Навч. посібник. Харків : Колєгіум, 2010. 204 с.
6. Волощак М. Неправильно - правильно : Довідник з українського слововживання. Київ : Українська видавнича спілка, 2003. 160 с.
7. Гладишева А. О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність : Навч. посібник. К. : ТОВ «Червона Рута - Турє», 2007. 266 с.
8. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ : Либідь, 2000. 192 с.
9. Головащук С. І. Словник наголосів : Понад 20 000 слів. К. : Наук. думка, 2003. 320 с.
10. Горбов А. С. Режисура видовищно-театралізованих заходів / Горбов А. С. Фастів : Поліграф, 2004. 264 с.
11. Грицан А. В. Виховання режисера : психофізичний та інтелектуальний тренінг [Текст] : навчальний посібник / А. В. Грицан. 2-ге вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. 188 с. : іл.

12. Грицан Н. В. Слово у поетичному театрі : Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2008. 300 с.
13. Грицан Н. В. Техніка сценічного мовлення : навч.- методичний посібник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 286 с., іл. <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3612/1/ТЕХНІКА-СЦЕНІЧНОГО-МОВЛЕННЯ.pdf> (дата звернення: 30.10.23)
14. Грінюк Т. Л. Віршована форма в сценічній мові. Засоби підвищення віршової виразності у роботі над жанром, родом, видом, формою віршування : навч. - метод. посібник зі сценічної мови. Харків : Вид-во «Естет Прінт», 2019. 120 с.
15. Дубчак О. Чути українською. У світі звуки[ў] і букв. Київ : Віхола, 2020. 192 с. (Серія «Наукпоп»).
16. Євдокимова В. Д. Тренінги у системі виховання техніки мовлення : навч. посіб. – практ. для студ. вищ. навч. закл. культури і мистецтв. [Текст] / Віра Дмитрівна Євдокимова; Луган. держ. ін-т культури і мистецтв. Луганськ : Промдрук, 2011. 160 с.
17. Заворотній О. Т. Мистецтво живого слова. Рівне : РДГУ, 2003. 251 с.
18. Ігнатюк М. М., Сулятицький М. І. Свічадо зореслова : Посібник-хрестоматія зі сценічної мови для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 532 с.
19. Кобзар Т. В. Сценічна мова : Техніка мовлення: Навчальний посібник. Черкаси : Вид. Ю. Чабаненко, 2013. 402 с.
20. Кукуруза Н. В. Літературна композиція : від задуму до сценічного втілення : навч. посібник / Н. В. Кукуруза. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. 272 с.
21. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
22. Нечаєнко Т. В. Словесна дія : Основи техніки мовлення. Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів культури і мистецтв. К. : НАКККіМ, 2000. 136 с.

23. Овчиннікова А. П. П'ять кроків до гарної мови: Мовна комунікація: техніка мовлення / За ред. А.Ю. Цофнаса. 2-ге вид., доп. Одеса : Фенікс, 2008. 192 с.
24. Орфоепічний словник української мови : У 2-х т. Т. 1 / За ред. Ф. О. Нікітіна і В. М. Русанівського. Київ : Довіра, 2001. 955 с. Т. 2 / За ред. М. М. Пешак, В. М. Русанівського. Київ : Довіра, 2003. 917 с.
25. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
26. Раденко Ю. В. Сценічна мова : навч. посіб. Київ : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2015. 317 с. : іл.
27. Фіцалович Х. П. Основи художнього читання та риторики. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського ун-ту, 2000. 120 с.
28. Шейко Ю. П. Пошук живого слова : навч. посібник з подолання проблем сценічної мови. Харків : Колегіум, 2011. 187 с.

Рекомендовані інтернет-ресурси

1. Виконання вправ на розвиток уміння виразного мовлення як засобу педагогічного впливу <http://um.co.ua/2/2-8/2-83260.html> (дата звернення: 30.10.23).
2. Горох / Онлайн-бібліотека словників української мови <https://goroh.pp.ua> (дата звернення: 30.10.23)
3. Клуб Поезії http://www.poetryclub.com.ua/poets_of_ua.php (дата звернення: 30.10.23)
4. ЛІ 69 Логопедія. Підручник. За ред. М.К.Шеремет. - К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. - 376 с.: іл. <https://studfile.net/preview/2041266/> (дата звернення: 30.10.23)
5. Майстер - клас зі сценічної мови. Робота - Грінік Тетяни Леонідівни - викладача зі сценічної мови <https://youtube.com/watch?v=e93u5okgkUY&feature=share> (дата звернення: 30.10.23)

6. Проект відеопоезії «Жінки, діти і тварини України крізь війну»
<https://www.facebook.com/1631739780445335/posts/pfbid0vKregrVDoyjF4wtsuc8FvywYd6BCNAE4DoB6NRZB9JpnRdxW8uWGZ6DaqJ5iJbcVI/?sfnsn=mo> (дата звернення: 30.10.23)
7. Скоромовки (індивідуальні, групові, на три реєстри)
<https://youtu.be/WWP4rHatX20> (дата звернення: 30.10.23)
8. Словник UA / портал української мови та культури
<https://slovnyk.ua/index.php> (дата звернення: 30.10.23)
9. Техніка мовлення https://stud.com.ua/87284/literatura/tehnika_movlennya
(дата звернення: 30.10.23)
10. Українська література / Електронна бібліотека - Все для вивчення Укр. літ. <https://ukrclassic.com.ua> (дата звернення: 30.10.23)
11. Український лінгвістичний портал / «Словники України» online
<https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (дата звернення: 30.10.23)
12. УкрЛіб / Бібліотека Української Літератури <https://www.ukrlib.com.ua>
(дата звернення: 30.10.23)
13. Цикл вправ для розвитку голосового діапазону акторів від Наталії Цимбал <https://youtu.be/wxh7YerNvXc> (дата звернення: 30.10.23)
14. Litcentr / Список словників української мови <https://litcentr.in.ua/index/0-55>
(дата звернення: 30.10.23)
15. UkrBooks.com українська та світова література <http://ukrbooks.com/ua/>
(дата звернення: 30.10.23)